

**BAUDŽIAMOJO KODEKSO BENDROSIS DALIES NUOSTATŲ
TAIKYMO PROBLEMAS****BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ KAIP NUSIKALSTAMOS VEIKOS PADARYMO
TEISINIS PADARINYS****Vytautas Piesliakas ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4584
Elektroninis paštas V.Piesliakas@lat.lt*

Pateikta 2007 m. birželio 4 d., parengta spausdinti 2007 m. rugpjūčio 22 d.

Santrauka. Straipsnis skirtas nusikalstamos veikos padarymo teisinių padarinių ir baudžiamosios atsakomybės sampratos problemai. Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato du nusikalstamos veikos padarymo teisinius padarinius: baudžiamąją atsakomybę ir atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Pateikiama bendra nusikaltimo padarymo padarinių apžvalga Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Ilgą laiką teisės moksle ir praktikoje baudžiamosios atsakomybės sąvoka buvo problemiška ir nevienodai suprantama. Straipsnyje ši atsakomybės sąvoka aiškinama atsižvelgiant į baudžiamąjį teisinį santykį. Išskiriamos dvi baudžiamosios atsakomybės stadijos. Pateikiamos jų charakteristikos ir atribojimas. Dėmesio skiriama baudžiamosios atsakomybės turiniui. Išsakoma nuomonė dėl procesinių kardomųjų priemonių santykio su baudžiamąja atsakomybe ir atribojimo nuo bausmės sąvokos.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamoji atsakomybė, bausmė, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, atleidimas nuo bausmės.

**1. BAUDŽIAMAJAME ĮSTATYME NUMATYTŲ
VEIKŲ PADARYMO TEISINIŲ PADARINIŲ
BENDROJI CHARAKTERISTIKA**

Nusikalstamos veikos padarymo teisinių padarinių klausimas šimtmečiais jaudino ir mokslininkus, ir įstatymų leidėjus. Iš tikrųjų, kaip elgtis su asmenimis, darančiais nusikaltimus, kaip juos veikti, kaip bausti, kad jie ateityje nedarytų naujų nusikaltimų. Baudžiamąjį poveikio priemonių klausimas ilgą laiką buvo siejamas tik su kriminalinėmis bausmėmis. Be to, praeityje įsta-

tymų leidėjai tiesiog varžėsi tarpusavyje, kas sugalvos griežtesnes bausmes [4].

Tačiau XX amžiuje ir ypač jo antrojoje pusėje daugelio valstybių baudžiamąjoje teisėje ėmė ryškėti naujos tendencijos. Keitėsi požiūris į nusikaltimą, į baudžiamosios teisės paskirtį ir, aišku, į baudžiamąjį poveikio priemones. Dabar jau nemanoma, kad vienintelė priemonė paveikti nusikaltėlių yra kriminalinė bausmė [5]. Daugumos Europos valstybių baudžiamieji įstatymai dabartiniu metu, be grynai kriminalinių bausmių, numato tokias poveikio priemones, kurias sunku pavadinti bausmėmis: lygtinį nuteisimą, nuosprendžio vykdymo atidėjimą, probaciją ir kitas panašias priemones. Jos numatytos daugelio valstybių įstatymuose. Kai kurių Europos šalių įstatymai papildomi normomis, suteikian-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros profesorius.

čiomis teisę policijai ar net pačioms šalims spręsti, ar tikslinga taikyti baudžiamąjį poveikio priemones, ar padariusį nesunkų nusikaltimą asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Tokios normos yra numatytos Anglijos, Suomijos, Danijos, Vokietijos ir daugelio kitų šalių įstatymuose. Tačiau jos ne visada formuluojamos baudžiamajame kodekse. Suomijoje nuo 1991 m. įsigaliojo įstatymas, suteikiantis teisę prokurorui atsisakyti kelti ar nutraukti bylą, kai nusikaltimas lengvas arba dėl proceso ekonomijos motyvų [6]. Danijoje remiantis Teisingumo valdymo aktu kaltinimą palaikančios institucijos gali atsisakyti baudžiamąjį persekiojimą, jei byloje yra ypatingų atsakomybę lengvinančių aplinkybių ir bylą nutraukus nebus padaryta žala visuomenės interesams [7]. Anglijos policijai įstatymais suteiktos gana didelės teisės savo nuožiūra reaguoti į nukentėjusių pareiškimus dėl padaryto nusikaltimo. Policija gali atsisakyti pradėti baudžiamąjį persekiojimą ne tik tais atvejais, kai mano, jog nėra pakankamai nusikaltimo padarymo įrodymų, bet ir tada, kai įrodymų yra pakankamai nuteisti kaltininką, tačiau kaltininkas pripažįsta savo kaltę ir asmens baudžiamasis persekiojimas nebūtų tikslingas atsižvelgiant į visuomenės interesus. Tokiais atvejais kaltininkas tik išpėjamas dėl savo elgesio [8].

Taigi nusikalstamos veikos padarymo teisinių padarinių klausimas ir jo įgyvendinimas baudžiamąjį kodekso (BK) normomis yra itin aktualus. Jis buvo itin aktualus ir rengiant naująjį LR baudžiamąjį kodeksą (toliau – ir BK). Pirmasis principinis klausimas, iškilęs rengiant Baudžiamąjį kodeksą, už nusikaltimo ar baudžiamąjį nusizengimo padarymą BK numatytų poveikio priemonių rūšys. Ar visas už baudžiamajame įstatyme numatytų veikų padarymą nustatytas poveikio priemonės reikia apriboti kriminalinėmis bausmėmis? Ar BK numatyti ir kitokias poveikio priemones, kurios nebus prilyginamos bausmei, nes neatitiks kriminalinei bausmei keliamų reikalavimų, tačiau bus formuluojamos naujojo BK normose? Jei taip, kokios konkrečiai priemonės turėtų būti ir kokiomis sąlygomis jos taikomos?

1961 m. LR baudžiamajame kodekse nebuvo skyrta, kuriame būtų apžvelgti nusikaltimo padarymo teisiniai padariniai. 1961 m. BK buvo skyriai, kuriuose formuluojamos nusikaltimo padarymo baudžiamosios teisinės pasekmės. Tačiau atskirų skyrių pavadinimai nevisiškai atspindėjo normų, kurios ten suformuluotos, teisinę esmę bei priklausomumą atitinkamiems baudžiamosios teisės institutams. Trečiasis 1961 m. BK Bendrosios dalies skyrius pavadintas „Bausmė“. Tačiau jame ilgą laiką buvo lygtinio nuteisimo laisvės atėmimo norma – privalomas nuteistojo įtraukimas į darbą (BK 25-1 str.)¹. Jos juridinė esmė nebuvo atskleista iki pat tos normos panaikinimo. Ketvirtajame BK skyriuje „Apie bausmių skyrimą ir atleidimą nuo bausmės“ buvo formuluojamos normos, priklausančios ne atleidimo nuo

bausmės, o atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutui.

2000 m. BK aiškiai išskirti baudžiamosios teisės institutai, kuriuose formuluojamos nusikalstamų veikų padarymo pasekmės ir jų priklausymas atskiriems baudžiamosios teisės institutams, jų ryšys su baudžiamąja atsakomybe ir bausme. Be abejo, LR BK daugiausia dėmesio skiriama poveikio priemonėms, kurias apima terminas „baudžiamoji atsakomybė“.

Baudžiamoji atsakomybė yra klasikinė nusikaltimo padarymo pasekmė. Pradiniame naujojo kodekso rengimo etape buvo manoma, kad baudžiamoji atsakomybė turėtų būti vienintelė nusikaltimo padarymo teisinė pasekmė, įtvirtinta BK. Tokia pažiūra į nusikaltimo padarymo pasekmes atsirado dėl to, kad 1989–1991 m. teisėsaugos institucijos ėmė piktnaudžiauti atleisdamos nuo baudžiamosios atsakomybės. Tuo laiku net apie 40 procentų visų nustatytų padarius nusikaltimą asmenų buvo atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės. Tai savo ruožtu labai neigiamai paveikė kriminogeninę padėtį Lietuvoje. Sumažėjo baudžiamųjų įstatymų prevencinis poveikis. Tačiau kai 1992 m. pabaigoje buvo priimtas įstatymas, kuris atėmė teisę policijai bei prokuratūrai atleisti asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės [17], padėtis pagerėjo. Pasikeitė ir Baudžiamąjį kodekso rengimo darbo grupės narių nuomonės šiuo klausimu. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė negali apsiriboti vien baudžiamosios atsakomybės priemonėmis. Todėl, be baudžiamosios atsakomybės, naujajame Baudžiamajame kodekse atsirado vietos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutui. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra antrasis nusikaltimo ar baudžiamąjį nusizengimo padarymo teisinis padarinys. Taigi naujajame Baudžiamajame kodekse numatyti dviejų rūšių padariniai, kurie iš principo gali būti taikomi asmeniui dėl baudžiamajame įstatyme numatytos veikos padarymo.

2000 m. Baudžiamasis kodeksas² numato dvi nusikalstamos veikos padarymo teisinių padarinių rūšis: 1) baudžiamąją atsakomybę ir 2) atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Savo ruožtu baudžiamoji atsakomybė galima dviejų atmainų: 1) baudžiamoji atsakomybė paskiriant bausmę ir ją vykdant ir 2) baudžiamoji atsakomybė paskiriant, bet atleidžiant nuo bausmės.

Atleidus asmenį nuo bausmės ar baudžiamosios atsakomybės taikomos baudžiamąjį ar auklėjamojo poveikio priemonės, kurios nėra bausmė. Kai kuriais atvejais baudžiamąjį poveikio priemonės taikomos kartu su bausme.

Atskira pavojingos veikos padarymo pasekmė yra priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. Jos numatytos asmenims, kurie pavojingą ir BK numatytą veiką padarė būdami nepakaltinami. Šios priemonės taikomos vietoj baudžiamosios atsakomybės ir nėra nei bausmės, nei baudžiamąjį poveikio priemonės. Tai savarankiškos teisinės prigrimties priemonės. Jos taikomos padarius visus nusikalstamos veikos objektyviusius požymius turinčią pavojingą veiką, todėl jas galima lai-

¹Ši norma Baudžiamajame kodekse atsirado po to, kai 1970 m. tuometinės TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką „Dėl lygtinio nuteisimo laisvės atėmimo, privalomai įjungiant į darbą“ (žr. TSRS AT žinios. 1970. Nr. 24). Ji buvo panaikinta LR Seimo 1994 m. liepos 19 d. įstatymu (žr. Valstybės žinios. 1994. Nr. 60).

² Toliau vartosime sutrumpinimą BK.

kyti viena iš pavojingos veikos padarymo pasekme, numatyta BK.

Aiškinantis LR baudžiamajame kodekse numatytus teisinius padarinius įdomu apžvelgti kitų valstybių įstatymus. Vokietijos baudžiamojo kodekso bendrojoje dalyje numatytas atskiras skyrius „Baudžiamosios veikos padarymo teisinės pasekmės“ [9]. Pasekmės skirstomos į bausmes (vok. *Strafen*), užtikrinimo ir pataisymo priemonės (*Besserung und sicherung massnahmen*) ir papildomas pasekmes (*Nebenfolgen*) [10]. Švedijos 1965 m. baudžiamajame kodekse yra specialus skyrius „Apie sankcijas“, kuriame išvardytos visos nusikaltimo padarymo teisinės pasekmės [11]. Danijos 1930 m. BK yra trys skyriai, kuriuose formuluojamos nusikaltimo padarymo pasekmės. 6 skyrius pavadintas: „Bausmės“, 7 – „Nuosprendžio atidėjimas“ ir 9 – „Kitos baudžiamosios veikos padarymo pasekmės“ [12].

2. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA KAIP PROBLEMA

Nusikaltimo padarymą baudžiamoji teisė sieja visų pirma su baudžiamąja atsakomybe. Baudžiamoji atsakomybė yra pagrindinė ir natūrali nusikaltimo padarymo teisinė pasekmė. Baudžiamoji atsakomybė perteikia baudžiamosios teisės esmę, visuomenės teisingumo sampratą. Baudžiamasis kodeksas yra ne tik tam, kad jame būtų pateiktas nusikalstamų veikų sąrašas, o ir tam, kad įteisintų baudžiamosios atsakomybės priemones už nusikalstamos veikos padarymą.

Terminas „baudžiamoji atsakomybė“ Lietuvos teisės teorijoje bei baudžiamojoje praktikoje labai paplitęs ir dažnai vartojamas. Minimas jis ir galiojančio Baudžiamojo kodekso normose³. Be „baudžiamosios atsakomybės“ termino, Lietuvos baudžiamojoje teisėje vartojamas ir „bausmės“ terminas, taip pat dažnai baudžiamajai atsakomybei pažymėti vartojamas BK.

Ir įstatymų formuluotėse, ir kai kurių mokslininkų darbuose šie terminai neretai vartojami kaip sinonimai. Gal dėl to baudžiamosios atsakomybės teorinė samprata ilgą laiką baudžiamojoje teisėje buvo problemiška. Tačiau jei BK 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nuostata, kad nusikalstamos veikos sudėtis – vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas, o daugelis BK skyrių skirti bausmės klausimams, būtina aiškiai apibrėžti, kaip mes suprantame baudžiamąją atsakomybę, koks jos santykis su bausme ir kitomis BK numatytų veikų padarymo pasekmėmis, kaip šias dvi sąvokas tinkamai vartoti kasdienėje situacijoje.

Teoriniams baudžiamosios atsakomybės aspektams daug dėmesio buvo skiriama laikotarpiu iki 1990 m. Tačiau nepaisant daugybės monografijų ir mokslinių straipsnių, skirtų šiai fundamentaliai temai, vienos baudžiamosios atsakomybės sampratos nebuvo. Dauguma autorių tvirtindavo, kad sąvokos „baudžiamoji atsakomybė“ ir „bausmė“ nėra tapačios. Tačiau kai buvo kalbama apie esminius baudžiamosios atsakomybės momentus: jos pradžią, turinį, santykį su Baudžiamojo pro-

ceso kodekse numatytomis kardomosiomis priemonėmis, jos pabaiga, tie skirtumai lyg ir išnykdavo ir terminas „baudžiamoji atsakomybė“ neretai būdavo suprantamas kaip bausmė. Tokiu atveju šiuos du terminus išskirti būdavo beprasmiška [13, 14].

Reikia pasakyti, kad tikslus baudžiamosios atsakomybės sąvokos išaiškinimas turi ne tik grynai teorinę, mokslinę, bet ir praktinę reikšmę taikant atskirus baudžiamosios teisės institutus. Galiojant 1961 m. BK ilgą laiką praktikoje buvo nevienareikšmiškai sprendžiamas patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties (dabar apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties) taikymo klausimas. Klausimo esmė – iki kokio laiko skaičiuojami patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminai: iki kaltinimo pateikimo ir kardomųjų priemonių taikymo pradžios ar nuosprendžio priėmimo momento? Ar kaltinimo pateikimas jau yra patraukimas baudžiamojon atsakomybėn, ar jis sustabdo senaties terminų skaičiavimą? Ši problema tapo tokia sudėtinga, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė ją net plenarinėje sesijoje [15].

Pabandysime detaliau paanalizuoti šią problemą. Ji padės mums suvokti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos nutarties argumentus. Norint išsiaiškinti, ką apima terminas „baudžiamoji atsakomybė“, būtina atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kada baudžiamoji atsakomybė prasideda ir kada baigiasi?
2. Koks baudžiamosios atsakomybės turinys?
3. Koks baudžiamosios atsakomybės santykis su kriminaline bausme?

Visais šiais klausimais sovietinėje baudžiamosios teisės teorijoje buvo pareikšta labai daug nuomonių.

3. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS ATSIKALDIMAS IR ĮGYVENDINIMAS

Taigi nuo kada atsiranda baudžiamoji atsakomybė? Baudžiamosios atsakomybės pradžios momentas mokslininkų darbuose traktuojamas nevienodai. Vieni mano, kad baudžiamoji atsakomybė atsiranda nuo nusikalstamos veikos padarymo momento, kiti – nuo pranešimo apie įtarimą priėmimo ir kardomųjų priemonių paskyrimo (pagal senąjį BPK – nuo baudžiamosios bylos iškėlimo ar patraukimo kaip kaltinamojo) momento, treči baudžiamąją atsakomybę sieja su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu.

Įvadinis problemos sprendimo teiginys yra tas, kad baudžiamoji atsakomybė tiesiogiai sietina su baudžiamuoju teisiniu santykiu ir nagrinėjama atsižvelgiant į šį teisinį santykį kaip baudžiamojo teisinio santykio turinio sudėtinė dalis. Darant nusikalstamą veiką atsiranda baudžiamasis teisinis santykis. Jau pati nusikalstama veika yra teisinis santykis. Kėsindamasis į kito asmens sveikatą nusikaltėlis savo veiksmais įgyvendina baudžiamosios teisės normos dispoziciją, taigi ištraukia į teisinį santykį. Darydamas nusikalstamą veiką asmuo, kaip nusikaltimo subjektas, ištraukia į teisinį santykį su nukentėjusiuoju, kuris yra antrasis šio teisinio santykio subjektas. Tai vadinamasis pirminis baudžiamasis teisi-

³ Žr. BK 1, 2, 7 straipsniai.

nis santykis, kurio subjektai yra kaltininkas ir nukentėjusysis. Tačiau pažeidus baudžiamosios teisės normą, t. y. kaltininkui padarius baudžiamajame įstatyme numatytą veiką, atsiranda dar ir antrinis baudžiamasis teisinis santykis. Pastarojo teisinio santykio esmė yra asmens, padariusio nusikalstamą veiką, nustatymas, nusikaltimo požymių nustatymas jo veikoje ir numatymas baudžiamosios atsakomybės. Šis teisinis santykis atsiranda tarp asmens, pažeidusio baudžiamąjį įstatymą, ir valstybės, kuriai atstovauja kriminalinės justicijos institucijos. Teisinis santykis turi savo turinį, o turinys – dalyvių teisės ir pareigos bei veiksmai, įgyvendinant teises ir pareigas, todėl ir baudžiamojo teisinio santykio dalyviai turi tam tikras teises ir pareigas. Baudžiamoji atsakomybė šiame teisiniame santykiyje yra viena iš asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareigų. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareiga atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus už padarytą veiką. Taigi baudžiamoji atsakomybė, atsiradusi padarius nusikalstamą veiką, ilgainiui yra kaip kaltininko pareiga, šiuo metu daugiau kaip asmens, padariusio veiką, teorinė pareiga pagal baudžiamojo įstatymo reikalavimus atsakyti pagal įstatymą už padarytą veiką. Baudžiamoji atsakomybė yra kaltininko pareiga. Ji privaloma tol, kol nėra oficialiai įrodyta, jog asmuo iš tikrųjų padarė nusikalstamą veiką. Baudžiamoji atsakomybė susijusi su esminiais žmogaus teisių apribojimais, todėl nustatyta speciali tvarka baudžiamosios atsakomybės kaip pareigos buvimui nustatyti. Ši tvarka sureguliuota baudžiamojo proceso įstatymais, kurie kodifikuoti BPK. Ikiteisminio bylos tyrimo bei teismo jos nagrinėjimo esmė ir paskirtis yra nustatyti faktą, ar asmuo tikrai padarė nusikalstamą veiką, ar jo santykis su valstybe yra baudžiamasis teisinis ir jis privalo atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus. Ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo metu turi būti įrodoma, kad šis asmuo padarė nusikalstamą veiką ir iš tikrųjų jo pareiga atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus.

Šiuo požiūriu iš dalies galima sutikti su autoriais, baudžiamąją atsakomybę siejančiais su nusikaltimo padarymo momentu. Iš tikrųjų baudžiamoji atsakomybė prasideda nuo to momento, kai asmuo pažeidžia baudžiamosios teisės normą. Tačiau galima ir paprieštarauti: kokia baudžiamoji atsakomybė asmens, kuris, padaręs nusikaltimą ir pasislėpęs nuo teisėsaugos institucijų, linksmi leidžia laiką kur nors Kipre ar Maltoje. Ar nebus tai pasityčiojimas iš baudžiamosios atsakomybės.

Kalbant apie baudžiamąją atsakomybę reikia pažymėti, kad atsižvelgiant į baudžiamąjį teisinį santykį baudžiamoji atsakomybė pereina dvi stadijas. Pirmojoje teisinio santykio stadijoje baudžiamoji atsakomybė yra asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareiga būti patrauktam baudžiamajon atsakomybėn pagal įstatymą. Baudžiamoji atsakomybė yra kaip pareiga tol, kol nėra oficialiai įrodyta, jog asmuo tokia pareigą turi.

Teisės taikymo aktas, nustatantis pareigos buvimą, yra teismo apkaltinamasis nuosprendis. Būtent nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo momento prasideda antroji baudžiamosios atsakomybės stadija – baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo stadija. Ji pradeda įgyvendinti ir asmuo laikomas patrauktu baudžiamo-

jon atsakomybėn. Be abejo, galimi atvejai, kai baudžiamoji atsakomybė nėra įgyvendinama ir lieka tik kaip asmens pareiga. Baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas senaties institutas. Atsižvelgiant į senaties normas asmuo netraukiamas baudžiamajon atsakomybėn, jei suėjo baudžiamajame įstatyme numatytos apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties sąlygos. Pagaliau baudžiamoji atsakomybė gali būti neįgyvendinama teisėsaugos institucijų nuožiūra. BK numato atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą. Kaltininkas esant tam tikroms sąlygoms gali būti atleidžiamas nuo pareigos atsakyti už padarytą veiką oficialiu teisės taikymo aktu. Asmuo, padaręs nusikaltimą, gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius (BK 38str.) arba pagal laidavimą (BK40 str.). Pavyzdžiui, nepilnametis, padaręs nesunkų nusikaltimą pagal BK 93 str., gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės pakeičiant ją priverčiamosiomis auklėjamojo pobūdžio priemonėmis, jei jis nusikaltimą padarė pirmą kartą, pripažino kaltę, atlygino padarytą žalą ar susitarė dėl jos atlyginimo ir yra pagrindo manyti, kad jis ateityje laikysis įstatymų, nepadarys naujo nusikaltimo.

Kaltininkui baudžiamoji atsakomybė realiai pradeda įgyvendinti nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo momento. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tokia išvada yra ilgo teorijos ir praktikos raidos rezultatas. Net iki XX amžiaus pabaigos Lietuvos baudžiamajoje teisėje baudžiamoji atsakomybė (t. y. jos įgyvendinimas) buvo siejama ne su teismo nuosprendžio priėmimu. Ji prasidėdavo nuo momento, kai įtariamasis padaręs nusikaltimą asmuo buvo patraukiamas kaip kaltinamasis iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo ir kardomųjų procesinio pobūdžio poveikio priemonių taikymo tiriant bylą iki teismo. Terminas „patraukimas kaltinamuoju“ buvo tapatinamas su terminu „patraukimas baudžiamajon atsakomybėn“. Toks požiūris buvo itin paplitęs sovietinėje baudžiamajoje ir baudžiamojo proceso teisėje⁴. Tokio požiūrio į baudžiamąją atsakomybę laikėsi ir kai kurie Lietuvos teisininkai.⁵ Deja, taip suprantama baudžiamoji atsakomybė būtų prieštaravimas vienai iš principinių baudžiamųjų įstatymų nuostatų, kad nusikaltimo sudėtis yra vienintelis baudžiamosios atsakomybės pagrindas.

Taip suprantama baudžiamoji atsakomybė buvo prieštaravimas vienai iš principinių konstitucinių nuostatų, įtvirtintų LR Konstitucijos straipsnyje ir užfiksuotų BK 2 str. dalyse, kad tik pripažintas kaltu nusikalstamos veikos padarymu asmuo gali atsakyti pagal baudžiamąjį įstatymą. Kaltu asmenį pripažįsta tik teismas. Tuo tarpu pagal anksčiau galiojusį BPK kaltinamuoju asmenį pripažindavo ir kardomąsias priemones skirdavo

⁴Rusų mokslininkai M. Karpušinas ir V. Kurlandskij daug dėmesio skyrė šiai temai ir teigė, kad baudžiamoji atsakomybė pradeda įgyvendinti, kai asmuo patraukiamas kaip kaltinamasis (žr. Karpušin M., Kurlandskij V. Ugolovnaja otvetstvennost I sostav prestuplenia. – Moskva, 1974. P. 30.). Panašios nuomonės buvo N. Ogurcovas ir A. Marcevas (Pravonarūšenije I otvetstvennost v sovetskom prave. – Rėzanj, 1976. P. 162).

⁵Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 1996, 1998, 2001.

ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Pripažinus, kad patraukimas kaip kaltinamojo yra baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo pradžia, iškilus problemų, jei vėliau byla bus nutraukta dėl įrodymų trūkumo arba asmuo vėliau teismo bus išteisintas. Tokiu atveju reikės pripažinti, kad asmuo neteisėtai buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Taigi teisės taikymo aktas, konstatuojantis nusikaltimo sudėties buvimą ir pakankamą pagrindą traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, yra teismo apkaltinamasis nuosprendis. Taip į šį klausimą atsakė ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinė sesija, savo išvadą pagrįsdama šiais argumentais [15].

4. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TURINYS IR FORMOS

Koks baudžiamosios atsakomybės turinys, kuo konkrečiai pasireiškia baudžiamoji atsakomybė? Terminas „baudžiamoji atsakomybė“ apima tris elementus. Pirmasis būtinas baudžiamosios atsakomybės elementas ir jos neišvengiamas palydovas yra asmens pasmerkimas valstybės vardu, išreiškiamas apkaltinamajame nuosprendyje, pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką, numatytą BK. Apkaltinamasis teismo nuosprendis yra vienintelė procesinė baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo forma. Be apkaltinamojo nuosprendžio nėra baudžiamosios atsakomybės. Jei asmens atsakomybė **realizuota** nutartimi, galime vienareikšmiai tvirtinti, kad asmuo nebuvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Pagaliau atkreiptinas dėmesys į tai, kad BPK, be apkaltinamojo ir išteisinamojo nuosprendžio, numato dar ir trečią nuosprendžių rūšį – teismo nuosprendį dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau šiuo nuosprendžiu baudžiamoji atsakomybė neįgyvendinama. Kaip matome, baudžiamoji atsakomybė pradedama įgyvendinti ar, kitais žodžiais tariant, asmuo laikomas patrauktu baudžiamojon atsakomybėn tik nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo ir paskelbimo momento. Apkaltinamasis nuosprendis yra pirmas ir pagrindinis baudžiamosios atsakomybės elementas. Be nuosprendžio nėra ir negali būti baudžiamosios atsakomybės.

Antrasis ir stipriausiai veikiantis baudžiamosios atsakomybės elementas yra bausmė. Taigi terminas „baudžiamoji atsakomybė“ yra daug platesnis už „bausmės“ terminą. Bausmė yra tik vienas iš baudžiamosios atsakomybės elementų, jos sudėtinė dalis. Baudžiamoji atsakomybė, be kriminalinės bausmės paskyrimo ir vykdymo, dar numato ir asmens pasmerkimą valstybės vardu už baudžiamajame įstatyme numatytos veikos padarymą, priimant apkaltinamąjį nuosprendį bei atsižvelgiant į teistumą.

Kriminalinė bausmė yra tik vienas iš baudžiamosios atsakomybės elementų. Savo represyvumu bausmė yra pagrindinis baudžiamosios atsakomybės elementas. Tačiau kita vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad bausmė nėra būtinas baudžiamosios atsakomybės palydovas. Ir 1961 m. baudžiamieji įstatymai, ir naujasis BK numato kelias baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo for-

mas: a) baudžiamąją atsakomybę, paskiriant bausmę ir ją atliekant (visa baudžiamoji atsakomybė) ir b) baudžiamąją atsakomybę atleidžiant nuo bausmės atlikimo (atleidimas nuo bausmės).

Daugumai asmenų, patrauktų baudžiamojon atsakomybėn, taikoma visa baudžiamoji atsakomybė – paskiriama ir atliekama bausmė. Tačiau tam tikra dalis patrauktų baudžiamojon atsakomybėn asmenų atleidžiama nuo paskirtos bausmės atlikimo. Tokia galimybė numatyta BK 75, 76, 78, 79, 92 straipsniuose.

Trečias baudžiamosios atsakomybės elementas, jos sudėtinė dalis yra asmens teistumas. Kalbėdami apie teistumą kaip baudžiamosios atsakomybės sudėtinę dalį mes pirmiausia turime galvoje ne teistumą kaip asmens nuteisimo faktą, o teistumą kaip BK 97 straipsnyje įtvirtintą terminą, kurio metu asmuo laikomas teistu. Šio termino laikotarpiu asmens teisiniai santykiai su valstybe yra baudžiamieji ir, jam padarius naują nusikalstamą veiką, asmeniui suteikiamas recidyvisto ar pavojingo recidyvisto statusas. Teismai turi atsižvelgti į tai skirdami bausmę.

Taigi baudžiamoji atsakomybė – tai asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareiga, kilusi dėl nusikalstamos veikos padarymo, būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, t. y. būti teismo pasmerktam valstybės vardu priimant apkaltinamąjį nuosprendį atlikti bausmę ir turėti teistumą.

IŠVADOS

1. LR baudžiamasis kodeksas numato du nusikalstamos veikos padarymo padarinius: baudžiamąją atsakomybę ir atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės.

2. Baudžiamoji atsakomybė yra pagrindinis nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys, numatytas LR baudžiamajame kodekse.

3. Baudžiamoji atsakomybė yra baudžiamojon teisinio santykio sudėtinė dalis, todėl prasideda nuo baudžiamojon teisinio santykio atsiradimo momento, t. y. nuo nusikalstamos veikos padarymo.

4. Baudžiamoji atsakomybė atsižvelgiant į baudžiamąjį teisinį santykį pereina dvi stadijas: 1) nuo baudžiamojon teisinio santykio atsiradimo momento, t. y. nuo nusikalstamos veikos padarymo momento iki apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo baudžiamoji atsakomybė yra asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareiga būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, 2) priėmus apkaltinamąjį nuosprendį baudžiamoji atsakomybė pradedama įgyvendinti, t. y. asmeniui taikomos poveikio priemonės, sudarančios baudžiamosios atsakomybės turinį.

5. Baudžiamoji atsakomybė įgyvendinama nuo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo momento.

6. Baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro asmens pasmerkimas valstybės vardu apkaltinamuoju nuosprendžiu, pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką, numatytą BK, bausmė ir teistumas.

7. Kardomosios priemonės nėra baudžiamoji atsakomybė, todėl asmuo, kuriam taikytos kardomosios

priemonės, nelaikomas patrauktu baudžiamojon atsakomybėn.

8. Bausmė yra tik vienas iš baudžiamosios atsakomybės elementų. Baudžiamoji atsakomybė galima neatliekant bausmės, bet negalima bausmė nesant baudžiamosios atsakomybės.

LITERATŪRA

1. **1961 m.** Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2002.
2. **2000 m.** Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 2003.
3. **2002 m.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. – Vilnius, 2006.
4. **Hentig H.** Die Strafe. Buch 1. Springer-Verlag. Berlin–Göttingen–Heidelberg, 1954.
5. **Lahti R.** Criminal sanctions in Finland: a system in transition // Scandinavian studies in law, 1977. vol 21. – Stockholm.
6. **The criminal justice system of Finland.** A general introduction. – Helsinki, 1991.
7. **Greve V.** Criminal justice system of Denmark. An outline. – Copenhagen, 1990.
8. **Gordon C.** Barclay The criminal justice system in England and Wales. – London. 1993. P. 15
9. **Strafgesetzbuch.** – München, 1993.
10. **Jescheck H.** Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 3 Aufl.
11. **The Swedish penal code.** – Stockholm, 1990.
12. **The Danish criminal code.** – Copenhagen, 1991.
13. **Piesliakas V.** Baudžiamosios atsakomybės samprata (rusų kalba) // Teisė. 1980. T. 16-1.
14. **Piesliakas V.** Baudžiamoji atsakomybė ir atleidimas nuo jos (rusų kalba). 1988.
15. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** kasacinė byla 2K-280-1999 // Teismų praktika. 1999. Nr. 12.
16. **Baudžiamoji teisė.** Bendroji dalis. – Vilnius, 1996, 1998.
17. **Piesliakas V.** Lietuvos baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2006.

CRIMINAL LIABILITY AS CONSEQUENCE OF COMMITTED OFFENCE

Vytautas Piesliakas *

Mykolas Romeris University

Summary

Article deals with problem of consequences of the crime and notion of criminal liability. There are two consequences of the crime provided in Penal Code of Lithuania: criminal liability and remission from criminal liability. Criminal liability is considered as a normal consequence of the offence, provided for in criminal code. The term "criminal liability" is a common term frequently, used by practitioners. However, theoretical notion of the term for a long time was problematic. Present legislation uses two terms: criminal liability and the punishment. However, correspondence between the given terms wasn't clear. However as both terms are being used in criminal legislation, we must give explanation of the terms and use them in proper way.

Terms "criminal liability" and "punishment" have different meaning and should be used in different situations. Criminal liability as obligation to bear negative consequences of committed offence arises from the moment of committing the offence. However, realization of the obligation starts from the moment of sentencing. The sentence, where is proclaimed defendants guilty in committing crime is the first element of criminal liability. For a long time pretrial detention was included in the notion of criminal liability.

The punishment is the second element of criminal liability. The conviction is the third element. (Conviction in Lithuanian criminal law is considered as defined period of time after serving the penalty. Committing the new crime within this period has impact on application of various legal consequences provided for in criminal code). What issues derive from this short study? First, pre-trial coercive measures are not criminal liability. Second, real punishment is not the necessary element of the criminal liability.

There are two forms of criminal liability: criminal liability with determining the punishment and enforcing it and criminal liability with remission from punishment. Both types of criminal liability should be included into the new criminal code as different legal consequences of the offence.

Keywords: criminal liability, punishment.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Criminal Law Department, Prof. Dr. habil.